



### **Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi**

(1886) Ed. Bahattin Öztuncay, Özge Ertem

İstanbul, Anamed, 2018, 176 sayfa, ISBN: 978-605-2116-80-7

Dilruba KOCAIŞIK\*

Bu çalışma Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) Galeri'de 10 Mayıs-6 Ocak 2019 tarihleri arasında sergilenen *Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)* isimli serginin Türkçe yayını olarak basıldı. Merkez, ayrıca *Fotoğrafın İlk Yüzyılı: Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Topraklar(in)da Fotoğrafı Tarihselleştirmek (1839-1939)* isimli bir de uluslararası çalıştay düzenlemişti.<sup>1</sup> Böylece, kitap sergiyle birlikte yapılan bir dizi etkinliğin son ürünü olarak okuyucularla buluştu. Küratörleri Bahattin Öztuncay, Ahmet Ersoy ve Deniz Türker olan serginin, yayınının editörlüğünü ise Bahattin Öztuncay ile birlikte Özge Ertem yaptı. Kitabın önce İngilizce versiyonu<sup>2</sup> ardından çevirisi yapılarak Türkçe versiyonu yayınlandı. Yayın; Selim Deringil, Ahmet Ersoy, Berin Gölönü, Reşat Kasaba, Sinan Kunalalp, T.G. Otte, Beatrice St. Laurent ile Deniz Türker'in makalelerinden ve kitabın sonuna eklenen Bismarck Albümleri fotoğraflarından oluşuyor. *Osmanlı Tarihi* ve *Fotoğraf Tarihi* kategorisinde yayımlanan kitap yüksek çözünürlüklü görselleri, yüksek kaliteli baskısıyla aynı zamanda bir sergi kataloğu mahiyetinde.

\* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, [dilruba.kocaisik@stu.fsm.edu.tr](mailto:dilruba.kocaisik@stu.fsm.edu.tr), orcid.org/0000-0001-9337-5845

<sup>1</sup> Fotoğrafın İlk Yüzyılı: Osmanlı ve Osmanlı Sonrası Topraklar(in)da Fotoğrafı Tarihselleştirmek (1839-1939) Çalıştayı, 19-20 Haziran 2018, [https://www.vkv.org.tr/uploads/faaliyetraporlari/pdf/VKV2018\\_Faaliyet\\_Raporu.pdf](https://www.vkv.org.tr/uploads/faaliyetraporlari/pdf/VKV2018_Faaliyet_Raporu.pdf) [22.01.2021].

<sup>2</sup> *Ottoman Arcadia: The Hamidian Expedition to the Land of Tribal Roots (1886)*, der. Bahattin Öztuncay, Özge Ertem, (İstanbul: ANAMED, 2018).

Kitap, Sultan II. Abdülhamid tarafından Almanya şansölyesi Otto von Bismarck'a hediye olarak gönderilen üç cilt fotoğraf albümü üzerinden kurgulanan bir ideolojik tarih çalışması. Serginin ve kitabın teması oluşturulurken kullanılan temel malzeme 2017'de Almanya'daki bir müzayededen Ömer. M. Koç Koleksiyonu'na kazandırılan Bismarck Albümleri. Bu albümler Sultan II. Abdülhamid'in 1886'da Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer olarak kabul edilen Söğüt kasabası ve etrafının fotoğrafla belgelenmesi için yaptırdığı bir keşif gezisinin ürünü. Albümler içerik olarak Bursa çevresini, bu bölgedeki mimari eserleri ve burada yaşayan yürükleri gösteriyor. Sergi küratörleri ve yazarlar bu malzemeden yola çıkarak konuyu derinleştiriyor, kavramsallaştırıyor ve tarihsel okumalar yapıyorlar. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı'nın ilk başkenti olan Bursa ve etrafına gösterilen öneme, buraya yeniden atfedilen anlama ilişkin analizlerini aktarıyorlar.

Sergiye ve kitaba adını veren *Tarihin Merkezine Seyahat* başlığı Jules Verne'in eserine gönderme yapıyor çünkü keşif heyetinin başındaki isim olan Mehmet Emin Bey, Fransızcadan Osmanlı Türkçesi'ne ilk Jules Verne çevirilerini yapan kişi. Bir taraftan da bu isimle, tarihin merkezine yapılan seyahatle dönemin tarih algısına işaret edilmeye çalışılıyor.<sup>3</sup>

II. Abdülhamid'in bölgeye gönderdiği keşif gezisi heyeti içinde Hoca Ali Rıza, Sururili Ahmed Emin, Ahmet Şekür, Mehmed Emin gibi asker kökenli fotoğrafçılar ve ressamlar var. On kişiden oluşan heyet Bursa ve civarındaki yerleri (Yenişehir, İznik, Söğüt ve Bozüyük) fotoğrafla belgelemek üzere yola çıkıyor. Bu gezi sonucunda elde edilen fotoğraflardan Sultan II. Abdülhamid Fotoğraf Koleksiyonu için albümler oluşturuluyor. Fotoğraflar paspartulanarak, farklı seçkiler oluşturuluyor, albümler Fransızca ve Osmanlı Türkçesi fotoğraf altı yazılarıyla destekleniyor. Projenin safhaları ana hatlarıyla bu şekilde ancak kitap, projeyi tarihsel olarak aktarmanın çok ötesinde şeyler söylüyor bize.

19. yüzyılın en önemli icatlarından biri olan fotoğrafın Fransa'dan dünyaya duyurulmasıyla eş zamanlı olarak Osmanlı Devleti'nde de karşılık bulduğunu, hanedan tarafından ilgiyle karşılandığını ve etkin şekilde kullanıldığını biliyoruz. Özellikle II. Abdülhamid'in haleflerinden aldığı fotoğraf koleksiyonunu genişleterek Yıldız Sarayı bünyesinde büyük bir fotoğraf arşivine sahip olduğunu, sarayla birebir çalışan fotoğrafçı ve fotoğrafhanelerin varlığını, imparatorluğun dört bir yanından saraya fotoğraf albümleri gönderildiğini, devrin diplomatik bir davranışı olarak diğer devletlerin hükümdarlarıyla fotoğraf albümlerinin karşılıklı olarak hediye edildiğini de hatırlarsak şüphesiz tüm bunlar Bismarck'a hediye edilen albümler için de geçerliydi. *Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)*, II. Abdülhamid'in ve idaresinin bu fotoğrafları Osmanlı Devleti'nin köklerine dair kuruluş hikâyelerini ve Orta Asya'dan gelen saf kan Osmanlı göçebe aşiret (Karakeçili Aşireti) mitini yeniden kullanıma sokarak tarihsel bir anlatı oluşturmak niyetiyle kullandığı fikrinde. Yani II. Abdülhamid devletlerarası ilişkilerde kriz ve değişim dönemlerindeki sorunlara çare olarak kökenlerle bağlantı kurma yolunu seçiyor, imgelerin gücünden yararlanmak için bu projeyi devreye sokuyordu.

<sup>3</sup> Özgür Duygu Durgun, "Tarihin Merkezine ve Köklere Seyahat", Ahmet Ersoy'la sergi hakkında yapılan söyleşinin haberi, <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/tarihin-merkezine-ve-koklere-seyahat> [22.01.2021].

Kitabın konuya yaklaşımına ilişkin içeriğinden bazı örnekler verecek olursak, önsözde Bahattin Öztuncay'ın, II. Abdülhamid ve fotoğraf ilişkisi bağlamında Osmanlı Fotoğraf Tarihi literatürünün Osmanlı Hanedanı'nın fotoğrafı etkili bir propaganda ve siyasi iletişim aracı olarak kullandığı söylemini tekrarladığını görüyoruz. Editör, Alman şansölyesi Bismarck'a fotoğraf albümü hediye gönderilmesinin, Fransa ve İngiltere devletleri ile sorun yaşayan Osmanlı Devleti'nin Almanya ile siyasi ilişkilerini geliştirme politikasının adımlarından biri olduğunu belirtiyor.

Kitabın giriş yazısını kaleme alan Selim Deringil ise Bismarck albümlerini tarihsel bağlama oturturken *icat edilmiş gelenek* kavramını ortaya atıyor. Yazar burada önce Karakeçililerin (Deringil'in deyimiyile Öz Osmanlıların) Anadolu'ya 19. yüzyılda geldikleri iddialarını hatırlatıyor. Daha sonra da albümlerin bir amacının da Osmanlı'nın kuruluşuna kadar götürülen göçebe aşiretleri yâd etmek olduğu için bu albümlerin icat edilmiş gelenek denilen şeyin kusursuz bir örneği olduğunu belirtiyor. Deringil'e göre Sultan II. Abdülhamid çelişkili bir şekilde göçebelikten ve göçebe yaşamından nefret etmesine rağmen bu proje ile Karakeçililer göklere çıkartılıyor. Yani yazarın kurduğu tarihsel bağlama bakılırsa, zor durumda olan Sultan, Osmanlı soyunu yarı efsanevi atalara dayandırarak meşruiyetinikuvvetlendiriyor.

Bir diplomatik tarih profesörü olan T.G. Otte, "*Bismarck: Gerçek ile Efsane*" isimli makalesinde Almanya'da 1862-1890 yılları arasında görev yapan demir şansölye Bismarck'ı şemailinden, yaşamına, siyasi dehasından, realpolitikte başvurduğu hile ve stratejilere kadar belli bir kronoloji içerisinde tanıtıyor. Bu bölüm adeta *Kimdir bu Bismarck?* sorusunun cevabı niteliğinde.

Bismarck'ı tanıyan ve hatırlayan okuyucu, Sinan Kunalalp'in yazdığı bir sonraki makaleyle Bismarck ve Osmanlı ilişkileri konusunda bilgilendiriliyor. Yazıda Bismarck'ın Sultan II. Abdülhamid ve Türkler hakkındaki fikirleri, Osmanlı ile ilgili konulara genel olarak uzak durmasına rağmen Türklere ve Sultanlara yönelik bazı *iğneli* övgüleri ve Sultan II. Abdülhamid'in Bismarck ile ilişkili düşüncelerine yer veriliyor. 1880'lerde iki devlet arasındaki ilişkiler platonik bir aşka benzetiliyor. Kunalalp'e göre Bismarck, Türklerin zihninde en derin iz bırakmış devlet adamlarından biri. Zira 1915'de yüzüncü yaşının İstanbul'da kutlanmış olması da bunun göstergelerinden birisi. II. Wilhelm döneminden itibaren iki devlet arasındaki bu platonik aşk gerçeğe dönüşmüş olmalı.

Kitaptaki en geniş kapsamlı yazı, aynı zamanda serginin küratörlerinden olan Ahmet Ersoy'a ait. Ersoy, açıkça belli ki *Tarihin Merkezine Seyahat*'in kavramsal çerçevesini ortaya koyan isimlerin başında geliyor. Yazar, makalesinde Sultan II. Abdülhamid'i *medya aşına sultan* olarak niteliyor. Selim Deringil'in "*İktidarın Sembolleri ve İdeolojisi*"<sup>24</sup> eserine kenar notları olarak başladığı yazısında Sultan'ın imge yönetimi yaptığını, ince ayarlı kontrol stratejileri için fotoğrafı nasıl kullanıldığını anlatıyor. Ersoy bu düşüncelerini açmak için Osmanlı'nın kuruluş efsanelerinden, günümüzün popüler tarih anlayışının tezahürü olan Abdülhamid dizisine, oradan da İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği İstanbul'un Fethi kutlamalarında yeni medya teknolojileriyle yaratılan görsel işitsel devasa

<sup>24</sup> Selim Deringil, *The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876–1909* (Londra: IB Tauris, 1999).

lazer ışık ve projeksiyon gösterilerine kadar konuyu getirerek günümüzle paralellikler kuruyor. Böylece Sultan Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı köklerine yeniden dönüş ve itibar gösterme amacıyla yapılan devlet politikaları ile günümüzdeki politikalar özdeşleştiriliyor. Makalede, Yıldız Sarayı bilgi toplamak ve bu bilgileri arşivlemek için kullanılan bir multimedya ortamına, saraya gelen aşırı veri akışı da günümüzün veri çöplüğü terimine benzetiliyor. Yazar, bölgede fotoğrafla etnolojik belgeleme yapılırken Türkler dışındaki diğer grupların (özellikle Ermeniler ve Rumlar) göz ardı edildiğini ve kadrajın dışında bırakıldıklarını belirterek Sünnî-Müslüman ve Türklük vurgusu tercihinin öne çıkarıldığını ifade ediyor. Ersoy'un konuya oldukça spekülative bir yaklaşımı var. Örneğin geçmiş ve bugün arasında özdeşleştirdiği figürler, kitlesel bir vecd halinde tarihi duyarsızlaştırıcı bir veri akışının nesnesi olarak kullanıyorlar. Yazar tarihin bu şekilde kullanımının irdeleme ve keşfin zevkinden yoksun, sadece göstermeye odaklı olduğunu ifade ediyor. Ersoy'a göre bu figürler de sadece edilgen bir itaat eğilimindedir. Yazısını “*fotoğrafın erdemi her zaman niyet edilenden fazlasını gösteriyor olmasıdır*” ifadesiyle bitiren yazar, totaliter rejimler altında yönetilen kitlelere bir miktar yukarıdan bakarak aşırı yoruma kaçıyor.

Sultan Abdülhamid'in fotoğrafla ilgili altın sözü “*Her Resim Bir Fikirdir*” ile makalesini isimlendiren Deniz Türker, bu sözün hep anılan ama anlaşılammış bir ifade olduğu düşüncesinde. Türker'in, 19. yüzyılın hediye albümlerini ve Sultan Abdülhamid'in görsel arşivini değerlendirdiği yazısıyla Osmanlı Fotoğraf Tarihi yazımına yeni bir katkısı da var. Bu katkı, makalede Yıldız Sarayı'ndaki fotoğrafhanenin krokisine yer verilmesi.<sup>4</sup> Osmanlı arşivinden çıkarılan bu kroki daha önce herhangi bir çalışma veya yayında kullanılmamıştı.

Kitabın Osmanlı fotoğraf tarihi literatürüne önemli bir katkısı da, editörlerin birincil kaynaklara<sup>5</sup> dayanarak, geçmiş çalışmalarda yapılan bir transkripsiyon hatasını düzeltmiş olmaları. Keşif ekibinde görevli olan asker fotoğrafçılardan biri olan Sururili Ahmed Emin Bey bu yayına kadarki çalışmalarda hep Servili Ahmed Emin Bey olarak geçiyordu ve bu hata günden güne çoğaltılıyordu.

Kitapta bir de alıntı hatası var. Berrin Gölönü'nün “*İkinci Yaşamı Olan Resimler: Manzara Tablolarına Dönüşen Hüdavendigâr Vilayeti Fotoğrafları*” başlıklı yazısında Yıldız Sarayı'ndaki köşklere birinin Osman Hamdi Bey'in Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri için resim stüdyosu olarak kullanıldığı ifade ediliyor. Gölönü bu bilgi için Pelin Şahin Tekinalp'in *Tuvallerde Yıldız Sarayı*<sup>6</sup> makalesini referans gösteriyor. Tekinalp'in kaynağı ise Osman Nuri'nin “*Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı Hayat-ı Siyasiye ve Hususiyesi (1909)*”<sup>7</sup> adlı iki ciltlik eseri. Osman Nuri Yıldız Sarayı'nda hasbahçeye bakan köşklere birini Sultan Abdülhamid'in Sanayi-i Nefise'ye ayrılmış odalar olarak tanzim ettirdiğini yani

<sup>4</sup> Yıldız Sarayı Fotoğraf Stüdyosu Krokisi için bakınız: BOA,PLK.P. 4609.

<sup>5</sup> Şerif Abdükadirzade Hüseyin Haşim, “Sururili Merhum Ressam Ahmed Bey”, *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*, no.15. (1 Nisan 1330) [14 Nisan 1914]: 180-184., Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mühensihane-i Berr-i Hümayun* (İstanbul: Karabet Matbaası,1312 [1896]).

<sup>6</sup> Pelin Şahin Tekinalp, “Tuvallerde Yıldız Sarayı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 21, s. 2 (2004): 143-158.

<sup>7</sup> Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devri-i Saltanatı : Hayat-ı Hususiyesi ve Siyasiyesi*. c. 2. (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1909):454.

bu köşkte resim salonu, fotoğraf atölyesi, müzik salonu olarak kullanılan odalar bulunduğunu aktarıyordu. Tekinalp'in makalesinde buradaki sanayi nefise (güzel sanatlar) ifadesine *mektebi* ekleniyor ve bu eklemeye birlikte bir yanlış anlamının sonucu olarak sarayda Osman Hamdi Bey'in Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri için bir resim stüdyosunun varlığından söz ediliyor. Birincil kaynağa gitmeyen Gölönü ise bu yanlış aktarımı yinelemiş oluyor.

Reşat Kasaba, “*Neden Bu Kadar Çok Yürük Var?*” başlıklı makalesinde Bismarck albümlerinde yer alan aşiret ve yürük fotoğraflarını analiz etmek üzere önce yarı-göçebe, konar-göçer, yürük kavramları hakkında okuyucuyu bilgilendiriyor. Sonra da Osmanlı Devleti'nin göçebe aşiretler ve yürükleri ilgilendiren düzenlemeler, kendilerine verilen imtiyazlarla göçebeliğin kurumsallaştırılması, aşiretlerin göç hareketleriyle etkileşime geçtikleri Sufi toplulukları vesilesiyle Osmanlı'da Sufizmin benimsenmesinde etkili oldukları anlatılıyor. Kasaba'ya göre albümlerdeki fotoğrafların ve altlarındaki yazıların amacı hem Osmanlı Devleti'nin ortaya çıktığı toprakların tanıtımını yapmak hem de Osmanlıların köklerinin tarihini anlatmak. Kasaba, albümlerin Bismarck'a hediye edilmesine dair niyet okumasını çok ileri götürmüyor.

Bursa'nın modernleşmesi ve Osmanlılaşması konusunda doktora tezi sahibi olan Beatrice St. Laurent “*Hüdavendigâr Vilayeti İmgeleri ve On Dokuzuncu Yüzyıl Sonunda Modern Yeni Osmanlı Tarihinin Doğuşu*” isimli yazısında albümlerdeki fotoğrafların Bursa bölgesi üzerinden Osmanlı tarihinin ve mimarisinin yeniden doğuşunun görsel bir belgesi olduğunu belirtiyor. Yazar, ayrıca 1886 tarihli Bismarck Albümleri ile 1893'de Amerikan Kongre Kütüphanesi'ne ve 1894'de Britanya Kütüphanesi'ne gönderilecek olan albümleri de kıyaslayarak bunlar arasındaki ilişkilere dikkat çekiyor, tüm bu albümlerin niçin oluşturulmuş olduğuna dair önermeler sunuyor. Beatrice St. Laurent, fotoğraf tarihi yazınından Wendy M. K. Shaw, Erika Larsson, C. Pinney, N. Peterson gibi isimlere atıfta bulunarak, fotoğraflara yüklenen ideolojik imalar üzerine ortaya atılan farklı görüşlere de yer veriyor. Bu makale kitaptaki en ufuk açıcı makalelerden biri.

Sonuç olarak, *Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)* kitabının genel tezine göre Bismarck albümleri devletin doğduğu yerin köklerini hatırlatmak gayesiyle üretildiler ve Osmanlı-Almanya yakınlaşmasının bir tezahürü olarak hediye edildiler. Osmanlı Tarihi ve Fotoğraf Tarihi kategorisinde yayınlanan bu kitap, Yıldız Sarayı Fotoğraf Koleksiyonu'nda da muadilleri bulunan albümlerin oluşturulma ve hediye edilme sebeplerine dair derin niyet okumaları yapıyor.